

Nadesłano 14.11.2014 r.; zaakceptowano 19.11.2014 r.

KOPALNIA RUDY ŻELAZA „TRIUMWIRAT” W KRZYKAWIE KOŁO SŁAWKOWA

Wiesław KOTARBA

Muzeum Miejskie „Szttygarka”, ul. Legionów Polskich 69, 61-300 Dąbrowa Górnicza

*historia górnictwa, rudy żelaza,
Kopalnia „Triumwirat”,
nadania górnicze w XIX wieku,
Krzykawa, Zagłębie Dąbrowskie*

Wydobycie rudy żelaza w rejonie Zagłębia Dąbrowskiego było jednym z koniecznych warunków, oprócz dostępności węgla kamiennego, do rozwoju przemysłu hutniczego oraz maszynowego w Królestwie Polskim. Pod koniec XIX wieku, doświadczeni w pracy górniczej włościanie okolic Dąbrowy Górniczej, zaczęli poszukiwania rudy żelaza, na którą zapotrzebowanie wciąż wzrastało. Okolice wsi Krzykawa stały się jednym z obszarów poszukiwań. Ruda żelaza zalegała w tym rejonie już na głębokości 2–3 m. W ciągu 30 lat na terenie wsi zostało udokumentowanych kilka miejsc występowania rudy żelaza, na które przyznano nadania górnicze m.in. „Irena”, „Anna”, „Zosia”, Triumwirat”, Chwałów 1”, „Chwałów 2”, „Krzykawa”. Powstawały również kopalnie: Stanisława Dukata, „Anna i Irena”, „Triumwirat”, „Przemsza II”. Spowodowało to dynamiczny rozwój gospodarki industrialnej w tym rejonie, coraz więcej włościan podejmowało pracę w przemyśle, rolnictwo traktując jako dodatkową formę zarobku.

1. Wstęp

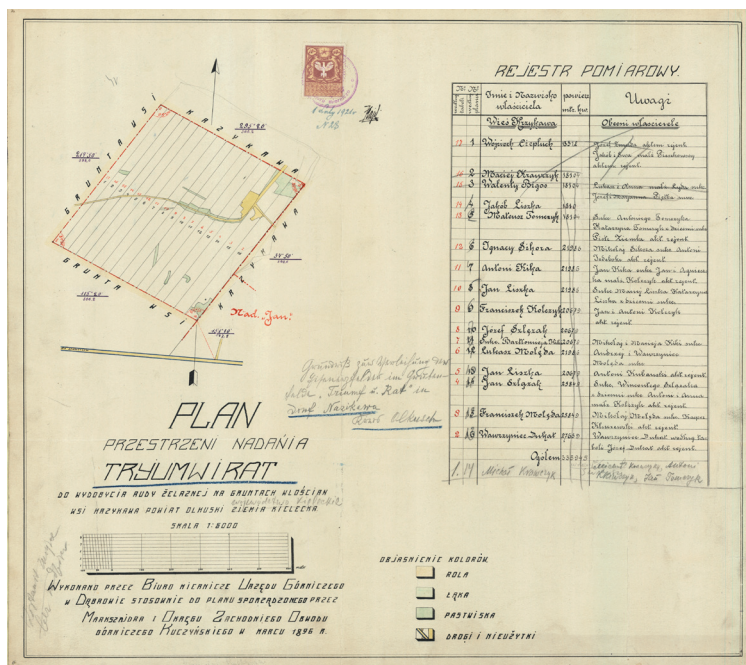
Poszukiwania informacji dotyczących górnictwa związane są często z kwerendami i badaniami zachowanych materiałów archiwalnych. W przypadku kopalń prywatnych z terenu Zagłębia Dąbrowskiego jest to jednak zdecydowanie utrudnione. Wiadomości na temat kopalni „Triumwirat” stanowią bardzo ważny element kształtowania się świadomości ludności na tym terenie ukazując jednocześnie początki kształtowania się społeczeństwa industrialnego. Zebrane informacje pozwoliły nie tylko na odtworzenie historii wydobywania rudy żelaza na obszarze wsi Krzykawy, ale również na zrozumienie procesów które zachodziły w czasie przyznawania nadania górniczego.

Działania wojenne z lat 1914–1918 spowodowały olbrzymie zniszczenia w zasobach archiwalnych dotyczących górnictwa, a szczególnie widać je na przykładzie

Archiwum Górniczego w Dąbrowie (Górnicy). Z całości zasobów ocalało szacunkowo, w zależności od kopalni, kilka do kilkunastu procent całego materiału archiwalnego. Feliks Antoni Rogalewicz, inżynier górniczy, który uratował przed zniszczeniem Archiwum Górnicze w Dąbrowie, w swoim „Katalogu Planów i Akt Archiwum Górniczego w Dąbrowie Górniczej” pisze: „Po odrzuceniu akt zbutwiałych i do dalszego użytku zupełnie już niezdatnych pozostało 5204 zeszytów i 647 planów. Jak wielkiemu zniszczeniu uległo archiwum górnicze, może świadczyć fakt, iż znalazłem przeszło 1500 okładek, z których akta zostały wyrwane, a niewiadomo, ile tych zostało spalonych lub wykradzonych wraz z okładkami” (Rogalewicz, 1928). Niestety również później los nie był łaskawy dla archiwaliów górniczych, a okres okupacji 1939–1945 spowodował dalsze zniszczenia w archiwach.

2. Nadanie górnicze „Triumwirat” i jego skomplikowana historia

Historia wydobywania rudy żelaznej zaczęła się na obszarze nadania „Triumwirat” w 1895 r., a dokładnie 11 października, kiedy to Józef Dukat odkrył przy pomocy szybiku głębiego na własnym gruncie rudę żelazną. W listopadzie 1895 r. Dukat wystąpił do rosyjskiego Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwa o nadanie górnicze „Triumwirat” (ryc. 1) na obszarze 73 800 sążni kwadratowych (Sujkowski, 1921, 1922).

Ryc. 1. Plan nadania górniczego na rudę żelaza „Triumwirat” w Krzykawie (Arch. Państw. w Katowicach, sygn. 840/703, s. 174)

Fig. 1. The plan of the mining charter for an iron ore for exploitation at „Triumwirat” in Krzykawa village (Arch. Państw. w Katowicach, sign. 840/703, p. 174)

Po pracach odkrywczych przeprowadzonych 5.11.1897 r. przy pomocy dwóch szybików (jeden na swoim gruncie, drugi na gruncie włościan krzykawskich, Michała Tomczyka oraz Michała i Antoniego Krawczyków), Dukat ponownie złożył prośbę do Ministra Rolnictwa i Dóbr Państwa (22.01.1898 r.) o przyznanie nadania górniczego pod nazwą „Triumwirat”, tym razem o powierzchni 78 000 sążni kwadratowych, tj. 358 704 m² (Sujkowski, 1921).

W dniu 4.02.1898 r. wszystkie prawa do wyjednywanego nadania „Triumwirat” nabył od Dukata Władysław Ludomir Sujkowski, a 28 lutego Dukat poprosił o umorzenie pierwotnej prośby o nadanie „Triumwirat” o powierzchni 73 800 sążni kwadratowych (Sujkowski, 1921). Po nabyciu praw do odkrycia Sujkowski zgłosił prośbę o wyjednywanie nadania „Bronisław” na gruntach włościańskich i pokarczemnych wsi Krzykawa o powierzchni 250 000 sążni kwadratowych, czyli około 1 138 020 m², maksymalną powierzchnię jaką mogło mieć pojedyncze nadanie, na terenach Cesarstwa Rosyjskiego. Odpowiedź Ministerstwa była odmowna, nadanie „Bronisław” nie zostało przyznane, natomiast nadanie „Triumwirat” zostało zatwierdzone. Jednocześnie polecono przedstawić nowe plany i rejestry pomiarowe obejmujące nadanie (Sujkowski, 1921; 1922).

W 1916 r. Bruno Adolf Reinsch próbował na różne sposoby przejąć prawa do nadania górniczego „Triumwirat” (Sujkowski, 1921). Już 29.03.1916 r., w podaniu do C.K. Wojskowego Urzędu Górniczego o przyznanie praw do obszaru górniczego, Reinsch załączył zgłoszenie odkrycia rudy żelaznej z dnia 17.12.1911 r. przez J. Lekkiego na własnym gruncie we wsi Krzykawa (Sujkowski, 1922). W liście z 7 czerwca 1916 r. zarzucił on Sujkowskiemu brak prawnego dowodu dla projektowanego nadania „Bronisław”, jednocześnie deklarując gotowość zrzeczenia się praw do projektowanego nadania górniczego „Anna” (ryc. 2) i „Irena” (ryc. 3), jeżeli Sujkowski taki dowód przedstawi (Sujkowski, 1921).

Na mocy „ugody dobrowolnej”, którą podpisał w dniu 19.10.1916 r. Bronisław Jasiński, pełnomocnik Sujkowskiego, z Bruno Adolfem Reinsch, zezwolono na prowadzenie robót górniczych w obrębie nadania „Triumwirat” (Sujkowski, 1921). Kopalnia Rudy Żelaza „Anna i Irena”, która bezprawnie prowadziła wydobywanie od marca 1916 r., mogła od teraz wydobywać rudę żelaza oficjalnie, aczkolwiek bez prawnie umocowanej zgody na eksploatację, nie mając zatwierdzonego nadania „Triumwirat” (Sujkowski, 1921).

Niestety nie udało się znaleźć wiarogodnych zapisów dotyczących wydobywania za okres 1914–1915 prowadzonego na koszt i na rachunek Stanisława Dukata Szybem Nr. 4 oraz za okres 1916–1920 dotyczących kopalni „Anna i Irena”. Nie znaleziono również dokumentacji dotyczącej tej kopalni. Problem ten dotyczy większości małych i średnich kopalń z rejonu Zagłębia Dąbrowskiego, które po zakończeniu eksploatacji (z różnych powodów) nie przekazywały do archiwum dokumentacji swojej działalności.

Ryc. 2. Plan nadania górniczego na rudę żelaza „Irena” w Krzykawie (Arch. Państw. w Katowicach, sygn. 392/2519)

Fig. 2. The plan of the mining charter for an iron ore exploitation „Irena” in Krzykawa village (Arch. Państw. w Katowicach, sign. 392/2519)

Ryc. 3. Plan nadania górniczego na rudę żelaza „Anna” w Krzykawie (Arch. Państw. w Katowicach, sygn. 392/2262, s. 3)

Fig. 3. The plan of the mining charter for an iron ore exploitation „Anna” in Krzykawa village (Arch. Państw. w Katowicach, sign. 392/2262, p. 3)

3. Wydobycie rudy żelaza – kopalnia Stanisława Dukata oraz kopalnia „Anna i Irena”

Przed wybuchem I wojny światowej, Stanisław Dukat, na swoim polu w rejonie byłego nadania górniczego „Irena”, później „Triumwirat”, wydrążył własnym kosztem szyb Nr 4 o głębokości 28 m, z którego oraz z chodników wokół wydobywał rudę żelaza, zatrudniając między innymi Pawła Feifera, Andrzeja Persa i Jana Imielskiego oraz wielu innych ze wsi Krzykawa, płacąc im za pracę (Dukat, 1915, 1921).

Domyślać się należy, że wydobycie to odbywało się bez jakichkolwiek zezwoleń. Nie przywołuje ich również wspomniany właściciel S. Dukat w trakcie starań w kopalni „Triumwirat” o wypłaceniu mu kwoty za prace związane z budową szybu, pisząc jedynie o zgodzie W. Sujkowskiego na wydobywanie rudy na własny koszt i o opłacie korcowego. Po wydrążeniu szybu o wymiarach wewnętrznych 1,7×1,05 m przystąpił wraz z wynajętymi pracownikami, właścianami wsi Krzykawa do wydobywania rudy. Działalność tą prowadził do grudnia 1915 r. W dniu 2.12.1915 r. Szyb Nr 4 przejęła, na podstawie decyzji C.K. Wojskowego Urzędu Górniczego w Dąbrowie, kopalnia „Anna i Irena”. Wspomniana umowa „dobrowolna” zezwalała na

eksploatację rudy poprzez Szyb Nr 4 oraz przewidywała sposób zapłaty za dzierżawę terenu i szyb oraz pozwalała również na zgłębienie kolejnego szybu (Dukat, 1921).

Kopalnia „Anna i Irena” prowadziła eksploatację na obszarze górniczym „Triumwirat” bezprawnie (tzn. jedynie na mocy Zarządzenia C.K. Wojskowego Urzędu Górniczego), aż do dnia 19.10.1916 r., kiedy to „dobrowolną ugodę”, zmuszony przez Reinscha, podpisał pełnomocnik W. Sujkowskiego. W lipcu 1918 r. kopalnią „Anna i Irena” zarządzał jako zawiadowca Herman Sielcer, sztygarem był Jan Lekki, natomiast dozorcami Józef Danecki i Michał Leśniak (Molenda, 1923). Dzierżawcami kopalni byli Hugon Falkenhahn i bracia Sielcer (Dukat, 1921; Triumwirat, 1923). Po zakończeniu wojny, jeszcze w 1919 r., spółka Reinsch i Hugona Falkenhahma nadal prowadziła bezprawnie eksploatację kopalni „Anna i Irena” (Sujkowski, 1919).

Dnia 1.12.1920 r. ustąpili ostatni dzierżawcy kopalni „Anna i Irena” bracia Sielcer. Zarząd przymusowy nad kopalnią w imieniu Rzeczypospolitej objął inżynier Aleksander Gorzkowski (Dukat, 1921).

W trakcie eksploatacji rudy żelaza w nadaniu „Triumwirat” początkowo wydobywano rudę z poziomów: 3 m, 7 m i 14 m. W okresie początkowym prowadzenia eksploatacji przez S. Dukata i nieco później przez kopalnię „Anna i Irena”, eksploatacja rudy następowała również z poziomów 21 m i 32 m.

4. Wznowienie wydobywania przez Spółkę Akcyjną „Polska Ruda Żelazna” z siedzibą w Warszawie

W 1920 r. decyzją z dnia 5 sierpnia Minister Przemysłu i Handlu objął pod Państwowy Zarząd Przymusowy kopalnię rudy żelaza „Anna i Irena” w Krzykawie, wydobywającą rudę z nadania „Triumwirat”. W dniu 17.08.1921 r. przekazano na rzecz Władysława Sujkowskiego, jako właściciela nadania „Triumwirat” cały nieruchomości majątek byłej kopalni Rudy Żelaznej „Anna i Irena” w granicach nadania „Triumwirat”, co w dniu 25.07.1921 r. Ministerstwo Przemysłu i Handlu potwierdziło odezwą Nr. 522/21 H.G. W dniu 29.10.1921 r. Urząd Górniczy w Dąbrowie Górniczej udzielił zezwolenia na rozpoczęcie robót górniczych na nadaniu na rudę żelaza „Triumwirat” przez Spółkę Akcyjną „Polska Ruda Żelazna”, która to nabyła prawa do eksploatacji rudy żelaznej na obszarze nadania górniczego „Triumwirat” od W. Sujkowskiego (Sujkowski, 1921).

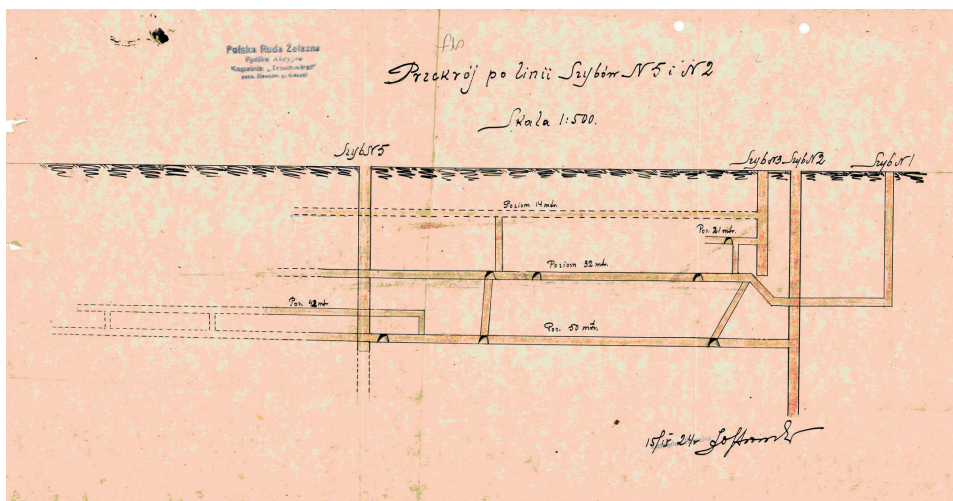
Po przejęciu Kopalni Rudy Żelaza „Anna i Irena” początkowo odbudowano kopalnię na bazie starej, udrażniając szyby nr 4, 8, 9 i 11 oraz chodniki przyległe do tych szybów (Triumwirat, 1921a, b).

W późniejszym okresie rozszerzono eksploatację schodząc z wydobywaniem większą głębokość i rozszerzając powierzchnię objętą robotami poszukiwawczymi oraz wydobywczymi. W trakcie eksploatacji rudy żelaza w nadaniu „Triumwirat” wydobywano początkowo rudę z poziomów: 3 m, 7 m i 14 m, a nieco później rozpoczęto wydobywanie rudy z poziomu 21 m, 32 m, 42 m i 50 m. Zasadniczą eksploatację prowadzono na poziomach 32 m i 50 m (ryc. 4). Pozostałe poziomy

wykorzystywane były do prowadzenia robót rozpoznawczych, a rudę wydobywano jedynie w momencie trafienia na gniazdo. Sposób zalegania rudy żelaza w nadaniu „Triumwirat” wymuszał, aby roboty poszukiwawcze były jednocześnie robotami eksploatacyjnymi. Prowadzono je więc zasadniczo w kierunku północno-wschodnim i północno-zachodnim, gdzie liczono na występowanie żył i gniazd rudy. Poziomy łączono ze sobą przy pomocy ślepych szybków stanowiących jednocześnie drogę opuszczania rudy na niższy poziom, gdzie łatwiej było dokonać jej transportu pod szyb. Szybiki pozwalały też polepszyć wentylację (Triumwirat, 1924a). Należy przy tym pamiętać, że Kopalnia Rudy Żelaza „Triumwirat”, z uwagi na swoją nieznaną głębokość i połączenie rejonów robót eksploatacyjnych chodnikami z pięcioma szybami, przewietrzana była w sposób naturalny (ryc. 5).

Eksploatację w kopalni prowadzono dwoma sposobami. Podczas pędzenia chodników poszukiwawczych, dokonywanego po śladzie żył rudy, wybierano z nich tylko czystą rudę. Spotykane obok chodników grubsze żyły rudy były wybierane, a w powstałych przestrzeniach lokowany był urobek płonny (kamień) z urabianego chodnika.

Po natrafieniu na gniazdo rudy przystępowano do w miarę czystego wybrania całego gniazda. Eksploatacja w zależności od rozmiarów gniazda przebiegała od dołu do góry, chodnikami równoległymi w poprzek gniazda, z pozostawieniem filarów o szerokości 2–3 m. Chodniki o wymiarach 2×3 m obudowane były odrzwiami z drzewa sosnowego o średnicy minimum 0,2 m w odległości 0,5 m między ramami, odrzwia były „ofelowane” z każdej strony, czyli obłożone deskami nieokoro-

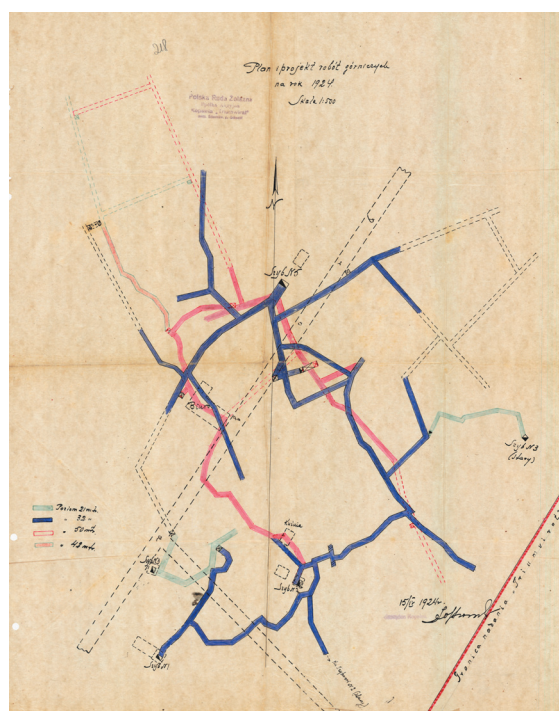

Ryc. 4. Przekrój po linii Szybów Nr. 5 i Nr. 2 – Kopalnia Rudy Żelaza „Triumwirat” w Krzykawie (Arch. Państw. w Katowicach, sygn. 840/172, s. 217)

Fig. 4. The section along the line of the shafts no. 5 and no. 2 – the „Triumwirat” mine in Krzykawa village (Arch. Państw. w Katowicach, sign. 840/172, p. 217)

wanymi. Każdy z chodników po wybraniu rudy był podsadzany przy pomocy skały płonnej pozyskiwanej w czasie drążenia chodników poszukiwawczych. Po wybraniu warstwy dolnej budowano szybik ślepy do warstwy wyższej, a następnie przystępowano do wybierania rudy chodnikami, zagęszczając jednocześnie odrzwia, a stojaki stawiając na „grunzalach” („leżanach”), czyli podkładkach wykonanych z połówek stojaka o długości minimum 0,5 m. W ten sposób gniazdo wybierane było na całej wysokości warstwami z dołu do góry. Pozostałe między chodnikami filary wybierane były w identyczny sposób, z tym że eksploatacja przebiega od góry do dołu, aż do czystego wybrania całego gniazda.

W skale otaczającej złożo chodniki obudowane były również odrzwiami z drewna sosnowego, tym razem o średnicy minimum 0,18 m, ustawionymi co 1 m, ze szczelną opinką od góry. Chodniki nieużywane były w miarę możliwości podsadzane skałą płonną powstałą w trakcie drążenia innych chodników, a obudowę starano się odzyskiwać i używano jej ponownie. Ponieważ skała otaczająca rudę (dolomit) nie nadawała się do ręcznego drążenia urabianie następowało przy pomocy robót strzałowych. Stosowano w zależności od okoliczności dynamit lub miedziankit, a inicjacja następowała poprzez lont połączony z zapalnikiem umieszczonym w materiale wybuchowym. Wiercenie prowadzono przy pomocy wybijaaków i świdrów

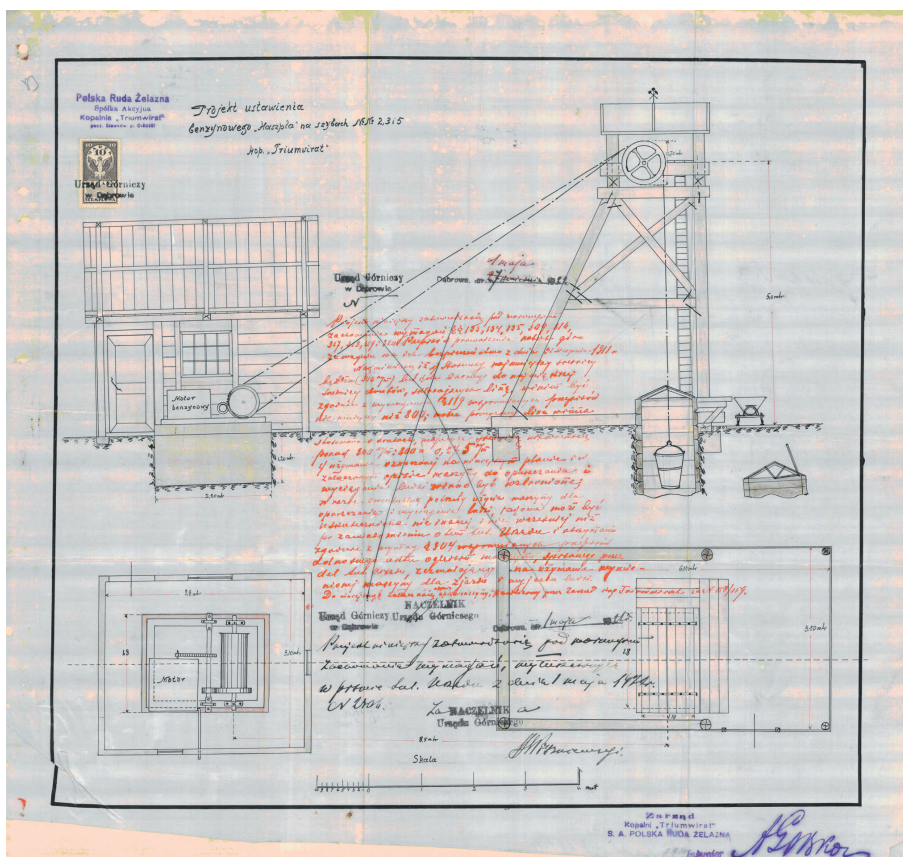

Ryc. 5. Plan i projekt robót górniczych na 1924 r. (Arch. Państw. w Katowicach, sygn. 840/172, s. 218)

Fig.5. The plan and the project of mining works for a year 1924 (Arch. Państw. w Katowicach, sign. 840/172, p. 218)

ręcznych. Przed zakończeniem zmiany dozorca rozdawał na miejscu robót strzałowych materiał wybuchowy, lont i „kapiszony” i wycofywał ludzi. Ładunki odpałał starszy górnik odpowiedzialny za dany przodek. Ponieważ technologia przygotowania miedziankitu polegała na jego nasycaniu olejem rzepakowym w składzie materiałów wybuchowych można było przechowywać jedynie dwudniowy jego zapas. Praca w kopalni przebiegała tylko na jedną zmianę, a więc po odstrzeleniu przodków był czas, aby w sposób naturalny przewietrzyć całą kopalnię. Transport urobku pod szyb wydobywczy odbywał się na wózkach ciągniętych lub pchanych przez „ciskaczy”, a na bliższe odległości urobek przewożono taczkami. Pod szybem ładowany był ręcznie do tzw. „kibli”, czyli większych wiader o pojemności około 170 kg rudy. Następnie wyciągano je ręcznie, przy pomocy bębna z korbami obsługiwanymi przez zespół czterech ciągarzy, którymi często były kobiety (Molenda, 1923). Od 1922 r. urobek wyciągano przy pomocy tzw. „haszpla” (kołowrotu) (ryc. 6), napędzanego silnikiem benzynowym (Triumwirat, 1924b).

Ryc. 6. Projekt ustawienia benzynowego „haszpla” na szybach Nr. 2, Nr. 3 i Nr. 5 (Arch. Państw. w Katowicach, sygn. 840/171, s. 82)

Fig. 6. The project for placing a diesel „haszpel” in the shafts no. 2, 3 and 5 (Arch. Państw. w Katowicach, sign. 840/171, p. 82)

Oprócz używanych szybów na obszarze objętym nadaniem istniały jeszcze zlikwidowane szyby: Nr 3 „stary”, Nr 4 „stary” albo Dukata oraz Nr. 8, 9, 10 i 11. Możemy tylko domniemywać, że istniały również szyby o numerach 6 i 7, ale brak na ich temat informacji. Według stanu na 1924 r. kopalnia posiadała 5 szybów: Nr 1 (światło 1,80 m × 1,10 m, głębokość 30 m), Nr 2 (światło 1,80 m × 1,10 m; głębokość 71,7 m), Nr 3 (światło 1,80 m × 1,10 m, głębokość 21,5 m), Nr 4 (światło 1,70 m × 1,05 m, głębokość około 28 m) i Nr 5 (światło 3,50 m × 1,50 m, głębokość 50 m) (Triumwirat, 1921–1925). Głównym szybem wydobywczym był szyb Nr 5, z zainstalowanym „haszpłem benzynowym” firmy „Austro-Daimler” o mocy 6 KM. Budynek nadszybia zbudowany był na fundamencie kamiennym, jako konstrukcja drewniana (tzw. „kocioł”) i wzmocniona klamrami stalowymi. Całość oszalowano deskami. Wysokość nadszybia miała około 5 m, a przestrzeń pomiędzy średnicami bębna „haszpla” (średnica około 450 mm) i koła linowego szybu o średnicy 700 mm wynosiła około 8,5 m (Triumwirat, 1924b).

Załoga schodziła do kopalni i wychodziła na powierzchnię wyłącznie po drabinach ustawionych w przedziałach szybowych pod kątem 60°, długość każdej drabiny wynosiła od 4 do 6 m, a ustawione one były na pomostach spoczynkowych. Do komunikacji ludzi służyły wszystkie szyby, natomiast w trakcie wydobywania wyłączone z komunikacji były szyby wydobywcze (z reguły szyb Nr 5 i niekiedy szyb Nr 3).

Kopalnia nie miała problemów z dopływem wody. Zakładano jednak, że w razie takiej konieczności zostanie zainstalowany na kopalni kocioł parowy wraz z pompą. Mniejsze ilości wody wywożono na powierzchnię ręcznie – „kibłami”. W 1924 r. próbowano pogłębić szyb Nr 5, aby udostępnić niższe poziomy eksploatacyjne, jednak z powodu zbyt dużego napływu wody pogłębianie dnia 22.07.1922 r. przerwano (Triumwirat, 1924a).

Zabezpieczenie przeciwpożarowe kopalni polegało na zgromadzeniu w wyznaczonych miejscach materiału przeznaczonego do wykonania tam izolujących rejony zagrożone. Mniejsze ogniska pożaru zamierzano gasić przy pomocy wody z beczki ustawionej na każdym poziomie.

Po wydobywaniu rudę przechowywano pod wiatą, a następnie, w razie potrzeby, ładowano ręcznie na koleby. Kopalnia posiadała 60 koleb (wagoników), które po wejździe na rampę można było rozładować do wagonu poprzez ich ręczne przechylenie. Przeładowywano je w Sławkowie ze specjalnie przygotowanej rampy do wagonów kolejowych. Koleby na odcinku 5530 m ciągnięte były przez zaprzęg konny (Triumwirat, 1919).

Jak wspomniano, zawiadowcą kopalni był początkowo inżynier Aleksander Gorzkowski, potem Józef Ostrowski. Dozorem pracowników na dole zajmował się starszy dozorca Antoni Żmuda i młodszy dozorca Jan Żmuda. Dozorcą nadzorującym prace na powierzchni oraz ekspedycję rudy na całej przestrzeni kolejki wąskotorowej oraz załadunek na rampie w Sławkowie był Jan Kubański (Triumwirat, 1924a).

Tab. 1. Wydobycie rudy żelaza i zatrudnienie w Kopalni Rudy Żelaza „Triumwirat” w Krzykawie (Triumwirat, 1921–1924, 1921–1925)

Tab.1 Mining of the iron ore for exploitation and employment at “Triumwirat” Mine in Krzykawa village (Triumwirat, 1921–1924, 1921–1925).

Rok Year	Miesiąc Month	Wydobycie [t] Exploitation [t]	Zatrudnienie – dół Employment – underground	Zatrudnienie – powierzchnia Employment – surface
1921	Październik <i>October</i>	1395	b.d. <i>no data</i>	b.d. <i>no data</i>
	Listopad <i>November</i>	409		
	Grudzień <i>December</i>	661		
1921		1070		
1922	Styczeń <i>January</i>	902	b.d. <i>no data</i>	b.d. <i>no data</i>
	Luty <i>February</i>	1046		
	Marzec <i>March</i>	1412		
	Kwiecień <i>April</i>	1859		
	Maj <i>May</i>	2288		
	Czerwiec <i>June</i>	2042		
	Lipiec <i>July</i>	1809		
	Sierpień <i>August</i>	945		
	Wrzesień <i>September</i>	449		
	Październik <i>October</i>	597		
	Listopad <i>November</i>	614		
	Grudzień <i>December</i>	788		
1922		14751		
1923	Styczeń <i>January</i>	1154,2	96	76
	Luty <i>February</i>	596,2	97	72
	Marzec <i>March</i>	225,4	28	32
	Kwiecień <i>April</i>	0	0	39
	Maj <i>May</i>	0	0	18
	Czerwiec <i>June</i>	0	0	62
	Lipiec <i>July</i>	0	b.d. <i>no data</i>	b.d. <i>no data</i>
	Sierpień <i>August</i>	47	25	51
	Wrzesień <i>September</i>	298	37	46
	Październik <i>October</i>	489	43	47
	Listopad <i>November</i>	492	58	47
	Grudzień <i>December</i>	420	56	40
1923		3721,8		

Rok Year	Miesiąc Month	Wydobycie [t] Exploitation [t]	Zatrudnienie – dół Employment – underground	Zatrudnienie – powierzchnia Employment – surface
1924	Styczeń <i>January</i>	532,4	55	40
	Luty <i>February</i>	419,8	53	49
	Marzec <i>March</i>	618	64	84
	Kwiecień <i>April</i>	532,2	b.d. <i>no data</i>	b.d. <i>no data</i>
	Maj <i>May</i>	480,2	65	60
	Czerwiec (do 15.06.) <i>June (to 16.06.)</i>	312,6	67	54
	Lipiec <i>July</i>	0,0	9	15
	Sierpień <i>August</i>	b.d. <i>no data</i>	b.d. <i>no data</i>	b.d. <i>no data</i>
	Wrzesień <i>September</i>	0	0	7
	Październik <i>October</i>	0	0	27
	Listopad <i>November</i>	0	0	24
	Grudzień <i>December</i>	0	0	19
1924		2895,2		
1925	Styczeń <i>January</i>	0	0	5
	Luty <i>February</i>	0	0	5
	Marzec <i>March</i>	0	0	5
	Kwiecień <i>April</i>	0	0	5
	Maj (do 20.05.) <i>May (to 20.05.)</i>	85,5	10	17
	Czerwiec <i>June</i>	396,54	13	20
	Lipiec <i>July</i>	502,8	13	13
	Sierpień <i>August</i>	512,1	20	16
	Wrzesień <i>September</i>	429,96	19	17
	Październik <i>October</i>	699,82	21	17
	Listopad <i>November</i>	398,75	23	17
	Grudzień <i>December</i>	0	b.d. <i>no data</i>	b.d. <i>no data</i>
1925		3025,47		
1921–1925		25463,47		

Na tle innych prywatnych kopalń rudy żelaza był to zakład ze średnim, a później małym wydobywaniem. Przez cały okres istnienia kopalń w nadaniu górniczym „Triumwirat” wyeksploatowano około 25,5 tys. ton rudy (tab. 1; nie znamy wielkości wydobywania kopalni S. Dukata, ani też kopalni „Anna i Irena”). Należy przypomnieć, że dane podawane w dokumentach przekazywanych do Urzędu Górniczego w Dą-

browie, do Departamentu Górnictwa i Hutnictwa w Ministerstwie Przemysłu i Handlu w Warszawie, oraz do Urzędu Ziemińskiego w celu obliczenia „korcowego” różnią się od siebie (Triumwirat, 1921–1924; 1921–1925). Te do obliczenia korcowego dla właścicieli gruntów rolnych, z terenu nadania górniczego są średnio o 50 ton niższe niż dane dotyczące wydobywania przekazane Urzędowi Górnictwu i Ministerstwu i być może chodziło tu po prostu o zmniejszenie kwot wypłacanych właścicielom terenów, na których znajdowało się nadanie górniczne.

5. Podsumowanie

Kopalnia Rudy Żelaza „Triumwirat” w Krzykawie nie wyróżniała się niczym szczególnym na tle innych prywatnych kopalń, ani wielkością powierzchni eksploatacji, ani wielkością wydobywania, ani spektakularnymi wypadkami przy pracy. Historię tej kopalni różnią jednak od innych z tego regionu uporczywe starania jej właściciela, który przez ponad dwadzieścia lat od momentu zakupu praw do eksploatacji musiał udowodniać swoją własność. Musiał wielokrotnie odwoływać się do sądów, które na szczęście, opierając się na dokumentach, przyznawały mu rację.

Kopalnia zakończyła działalność w końcu 1925 r. Umowa pomiędzy właścicielem nadania i Spółką Akcyjną „Polska Ruda Żelaza”, będącą dzierżawcą nadania, wygasła w 1930 r. z powodu wyeksploatowania rudy nadającej się do opłacalnej eksploatacji oraz braku możliwości przeniesienia się na inne nadania, które próbował uzyskać W. Sujkowski (Sujkowski, 1930). Jeszcze raz, w kwietniu 1938 r. pełnomocnik rodziny Sujkowskich Aleksander Gorzkowski próbował ponownie określić zasoby kopalni ale niestety nie zachowały się wyniki prac (Sujkowski, 1938).

W grudniu 2012 r. został odnaleziony sztandar zakładu, który wzmógł zainteresowanie lokalnej ludności historią wydobywania rudy żelaza w regionie, a w szczególności kopalni „Triumwirat”. Dzięki zaangażowaniu proboszcza Parafii Bolesław księdza Sylwestra Kulki oraz wsparciu Zakładów Górniczno-Hutniczych Bolesław S.A. i Stowarzyszenia Szansa Białej Przemyszy, sztandar jest obecnie w trakcie renowacji. Daty na sztandarze (1922–1943) nie nawiązują do historii kopalni. O ile 1922 r. można jeszcze uznać za początek istnienia kopalni pod nazwą „Triumwirat”, albo też rok ufundowania sztandaru (był to bowiem okres szczytowego wydobywania), to 1943 r. nie jest w żaden sposób związany z historią kopalni. Zagadnienie to wymaga jednak dodatkowych prac i analiz.

Literatura

- DUKAT S., 1915. *Dobrowolna umowa pomiędzy Stanisławem Dukatem a Bruno Adolffem Reinsch z dnia 2 grudnia 1915r. w sprawie przejęcia Szybu Nr. 4*. Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górnictwa, sygn. 840/171: s. 102–104 i 107–108. Dąbrowa Górnicza.
- DUKAT S., 1921. *Prośba Stanisława Dukata do Urzędu Górniczego w Dąbrowie w sprawie zapłaty za Szyb Nr. 4*. Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górnictwa, sygn. 840/171: s. 105–106. Dąbrowa Górnicza.
- MOLENDĄ J., 1923. *Materiały dotyczące wypadku, w Kopalni Rudy Żelaza „Anna i Irena”, w miesiącu lipcu 1918 roku, pana Molendy Jakuba*. Polska Ruda Żelazna Spółka Akcyjna – Kopalnia „Trium-

- wirat” w Krzykawie. Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/172: s. 332–336. Dąbrowa Górnicza.
- ROGALEWICZ F.A., 1928. *Katalog Planów i Akt Archiwum Górniczego w Dąbrowie Górniczej T.1.* (maszynopis). Arch. Państw. w Katowicach.
- SUJKOWSKI W., 1919. *List pana Sujkowskiego z dnia 28 grudnia 1919 r. do Urzędu Górniczego w Dąbrowie.* Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/703: s. 163–165. Dąbrowa Górnicza.
- SUJKOWSKI W., 1921. *Spis aktów dotyczących nadań na rudę żelazną „Triumwirat”, „Anna”, „Irena”, otrzymanych z Archiwum Urzędu Likwidacyjnego w Dąbrowie.* Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/703: s. 135–138. Dąbrowa Górnicza.
- SUJKOWSKI W., 1922. *Nadanie „Triumwirat” na rudę żelazną w Krzykawie. Referat dla Komisji Rekursowej z dnia 14 stycznia 1922.* Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/703: s. 84–89. Dąbrowa Górnicza.
- SUJKOWSKI W., 1930. *Obliczenie ½% korcowego wynagrodzenia przypadającego właścicielom gruntów wchodzących w skład nadania „Triumwirat”.* Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/172: s. 57–58. Dąbrowa Górnicza.
- SUJKOWSKI W., 1938. *Wypowiedzenie umowy dzierżawnej nadania „Triumwirat” przez Polską Rudę Żelazną S.A. z powodu wyczerpania złóż.* Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/703: s. 171–172. Dąbrowa Górnicza.
- TRIUMWIRAT, 1919. *Protokół z dnia 18 listopada 1919 roku o przejęciu kolejki wąskotorowej Krzykawa – Sławków przez Dyрекcję Kolejową Radomską.* Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/171: s. 127–128. Dąbrowa Górnicza.
- TRIUMWIRAT, 1921a. *Pismo Urzędu Górniczego w Dąbrowie Górniczej do Ministerstwa Przemysłu i Handlu, Urząd Górniczy z dnia 31 października 1921r.* Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/703: s. 103. Dąbrowa Górnicza.
- TRIUMWIRAT, 1921b. *Pismo 7101 Wisz./PH. Z dnia 24 października 1921 Urzędu Górniczego w Dąbrowie do Ministerstwa Przemysłu i Handlu.* Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/172: s. 169. Warszawa.
- TRIUMWIRAT, 1921–1924. *Sprawozdania Statystyczne miesięczne z kopalni „Triumwirat” za lata 1921–1925.* Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/172: s. 1–377. Dąbrowa Górnicza.
- TRIUMWIRAT, 1921–1925. *Vademecum Kopalni Rudy Żelaznej „Triumwirat”.* Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/172: s. 208–209. Dąbrowa Górnicza.
- TRIUMWIRAT, 1923. *Wyższy Urząd Górniczy do Okręgowego Urzędu Górniczego w Dąbrowie o wyznaczeniu kuratora nad majątkiem kopalni „Anna i Irena” nr. 3420 z dnia 3 listopada 1923r. Polska Ruda Żelazna Spółka Akcyjna – Kopalnia „Triumwirat” w Krzykawie.* Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/172: s. 317. Dąbrowa Górnicza.
- TRIUMWIRAT, 1924a. *Opis robót górniczych do projektu robót na rok 1924. Polska Ruda Żelazna Spółka Akcyjna – Kopalnia „Triumwirat” w Krzykawie.* Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/172: s. 219–224 i 227–232. Dąbrowa Górnicza.
- TRIUMWIRAT, 1924b. *Opisanie do projektu ustawienia „Haszpla” benzynowego na Kopalni „Triumwirat”.* Arch. Państw. w Katowicach, Okręgowy Urząd Górniczy, sygn. 840/172: s. 79–80. Dąbrowa Górnicza.

Mapy

- Plan nadania górniczego na rudę żelaza „Anna” w Krzykawie.* Arch. Państw. w Katowicach, sygn. 392/2262: s. 3.

Plan nadania górniczego na rudę żelaza „Irena” w Krzykawie. Arch. Państw. w Katowicach, sygn. 392/2519.

Plan nadania górniczego na rudę żelaza „Triumwirat” w Krzykawie. Arch. Państw. w Katowicach, sygn. 840/703: s. 174.

Plan i projekt robót górniczych na 1924 r. Arch. Państw. w Katowicach, sygn. 840/172, s. 218.

Projekt ustawienia benzynowego „haszpla” na szybach Nr. 2, Nr. 3 i Nr. 5. Arch. Państw. w Katowicach, sygn. 840/171: s. 82.

Przekrój po linii Szybów Nr. 5 i Nr. 2 – Kopalnia Rudy Żelaza „Triumwirat” w Krzykawie. Arch. Państw. w Katowicach, sygn. 840/172: s. 217.

THE IRON ORE MINE “TRIUMWIRAT” IN THE VILLAGE OF KRZYKAWA NEAR SŁAWKÓW

*the history of mining, iron ore, “Triumwirat” mine,
mining charters in the 19th century,
Krzykawa, Zagłębie Dąbrowskie*

Mining of the iron ore in the region of Zagłębie Dąbrowskie in the south of Poland – aside the exploitation of coal – was one of the key conditions for the development of steelwork and machinery industry in the Kingdom of Poland. By the 19th century the landowners from Dąbrowa Górnicza, already experienced in mining routines started a pioneering search for the ever increasing demand of iron ore. Krzykawa village and its close vicinity became one of the main scenes for such discoveries as the iron ore was deposited there at the depth of just 2–3 meters. During the period of approx. 30 years a number of discoveries of the iron ore were reported from the village and resulted in a number of mining charters including „Irena”, „Anna”, „Zosia”, Triumwirat”, Chwałow 1”, „Chwałow 2”, „Krzykawa” and other. Moreover, a few mines, such as Stanisław Dukat’s, „Anna i Irena”, „Triumwirat”, „Przemsza II” were established. This resulted in a dynamic development of the industry in this region, in which more and more landowners moved to industry, treating agriculture as their additional source of income.